

УДК 001-051(477)«18/19»

ХАРУК А.І.

<https://orcid.org/0000-0003-3459-1657>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.36.2021.296-301>

ПЕТРО ФРАНКО: ЖИТТЄПИС НА ТЛІ ЕПОХИ

Тихолоз Н. (2021). Петро Франко: Формула долі (Життєпис на тлі доби). Львів: Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка, 288 с.

На долю українців, які жили наприкінці XIX – на початку XX століть, випало чимало випробувань. Вони були свідками та учасниками світових воєн, падінь імперій, національно-визвольних змагань, а життя багатьох з них здатне вразити уяву будь-якого кіносценариста. Усьому сказаному цілком відповідає життя Петра Франка. Народившись у непересічній родині за «бабці Австрії», він став одним з засновників українського пластового руху, загартувався у горнилі Великої війни, заклав фундамент летунства Галицької Армії. Сповненими подіями були й наступні два десятиліття його життя – аж до трагічного кінця в буремному 1941 році. Тож можна лише вітати той факт, що життєвий шлях Петра Франка, нарешті, дочекався свого дослідника.

Авторка рецензованої монографії Наталя Тихолоз віддавна цілеспрямовано працює над вивченням біографій дітей Івана Франка. З-під її пера вже вийшли розвідки про Андрія Франка (*Тихолоз, 2010*), Анну (*Тихолоз, 2011*), Тараса (*Тихолоз, 2015*). Результатом же дослідження життєвого шляху Петра Франка стала досить об'ємна, багатоліюстрована й ошатно видана монографія.

Мушу відзначити, що особа Петра Франка для мене зовсім не є невідомою з огляду на коло моїх наукових інтересів. Постать засновника і першого командира летунського відділу Галицької Армії віддавна цікавила мене, але інтерес цей обмежувався,

Харук Андрій Іванович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри гуманітарних дисциплін Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Харук А.І., 2021

фактично, лише періодом в якихось півроку (з листопада 1918-го до квітня 1919 р.). Тож зізнаюсь: виходу дослідження Наталі Тихолоз я чекав з нетерпінням. І треба сказати – книга виправдала мої найкращі очікування.

Тож якою є рецензована монографія? З огляду на поліграфічні характеристики – 288 сторінок якісного паперу (який забезпечив гарну якість ілюстрацій), зручного формату й у твердій обкладинці. Особливо відзначимо наявність QR-кодів, які дозволяють відтворити кілька відеофрагментів – додаткових ілюстрацій. Книгу приємно взяти до рук, і це гарне враження лише посилюється, коли починаєш її читати. Авторка поставила перед собою амбітне завдання – показати «іншого Франка», вийти за шаблон «сина Каменяра». І з цим завданням вона цілком упоралась. Перед нами постає Петро Франко як гідний син свого батька, але і як самодостатня багатогранна особистість.

У структурному плані монографія побудована не зовсім звично. Досліджуючи п'єсу життя, авторка подає її як «драму на сім дій і дві інтермедії, з прологом, ексодем та епілогом» (С. 3). Кожна дія – це розділ, присвячений певному етапу життя Петра Франка, інтермедії ж присвячені його літературній творчості. Дія I висвітлює дитинство і юність. Спираючись на численні мемуарні джерела, епістолярну спадщину та інші документи, Наталя Тихолоз детально відтворює умови, у яких виховувався й навчався Петро, показує його участь у спортивному житті. Особливе увагу приділено ролі Франка як одного з організаторів «Пласту».

Для військових істориків, безперечно, найцікавішою буде дія II «Крізь вир війни на землі і в повітрі (1914 – 1919 рр.)». Цей розділ присвячений участі Петра Франка в Першій світовій та польсько-українській війнах. Як і багато інших представників молодшої генерації української галицької інтелігенції, Петро добровольцем вступає до лав Легіону Українських Січових Стрільців (УСС). Участь його у формуванні й вишколі Легіону, фронтова служба – усе це знайшло гідне відображення на сторінках книги (С. 54 – 64). Не оминула увагою дослідниця й похід Легіону УСС (у складі австро-угорського війська) на Наддніпрянщину, який розпочався в квітні 1918 р. (С. 65 – 69).

Усууси перебували на Херсонщині аж до жовтня 1918 р., але Петро Франко на початку травня повертається до Львова, де поновлює навчання в Політехніці.

Назагал із періоду Першої світової війни в життєписі Петра Франка залишається тільки одна не до кінця з'ясована сторінка – його перебування в летунській школі в Райльоваці (поблизу Сараєва). Невідомий ані точний термін його навчання, ані причини, із яких після випуску він не був призначений до авіаційної частини, а повернувся до Легіону. Ймовірно, відповіді на ці питання ще чекають свого дослідника у сховищах віденського Крігсархіву.

Листопадовий чин 1918 р. і створення Західно-Української Народної Республіки означали для Петра Франка початок служби вже не в імперському, а в українському війську. Авторка змальовує його участь у листопадових боях за Львів, зокрема роль Петра Франка як коменданта касарень Фердинанда й організатора протиповітряної оборони українських військ (С. 70 – 72). Однак найбільше він прислужився як творець летунства Галицької Армії. Цей період життя Франка теж гідно висвітлений у монографії. Дозволю собі лише зробити невеличку ремарку, а, точніше, повторити вже висловлені колись сумніви щодо бойового рахунку Петра Франка (*Харук, 2009, 85*). Авторка цитує фрагмент з його спогадів, де Франко зазначає, що здійснив 40 – 50 польотів. Однак з огляду на порівняно невелику інтенсивність бойової роботи летунського відділу та нетривалий термін активної служби Франка ця цифра, ймовірно, є завищеною. Спростування чи підтвердження цього сумніву, знову ж таки, залежить від щастя дослідників – можливо, котромусь із них вдасться знайти в архівах чи приватних збірках формуляри та звіти летунського відділу за період з грудня 1918-го до квітня 1919 р.

Наступний розділ – дія III «На руїнах старої Європи: з Білгорода до Відня (1919 – 1922 рр.)» – теж тісно пов'язаний із воєнно-історичною проблематикою. Дослідниця розглядає діяльність Петра Франка у складі Української військово-санітарної місії в Королівстві Сербів, Хорватів і Словенців (С. 83 – 86). А далі на прикладі героя своєї монографії вона висвітлює проблему

адаптації до нових реалій учасників боротьби за українську державність. Оселившись поблизу Відня, Петро працює службовцем у Генеральному торговому агентстві УНР, веде громадську діяльність як член Союзу українських старшин. Однак найбільше часу і зусиль він присвячує видавничій діяльності. Пані Наталя Тихолоз скрупульозно аналізує програму видавництва «Франко Син і Спілка».

У наступному розділі досліджений коломийський період життя Петра Франка, його діяльність як професора гімназії, пластового опікуна, автора науково-популярних праць. Із цим розділом безпосередньо пов'язана «Інтермедія І», присвячена пошукам П. Франка в царині літератури. Докладність і глибина літературознавчого аналізу – саме ті риси, які відзначають цей розділ.

Вельми красномовною є назва дії V – «У «червоному» Харкові: рай чи гетто? (1931 – 1936 рр.)». Разом із багатьма іншими представниками української галицької інтелігенції Петро Франко виїздить до Радянської України. Тут він працює за фахом, здобути у Львівській політехніці, – як інженер-хімік у науково-дослідних інститутах Харкова. Своєю працею Франко переконливо показує різнобічність талановитої особистості. Досі відомий, переважно, як громадський діяч, педагог, видавець і письменник, він робить низку важливих винаходів у галузі хімічної промисловості. Авторка, спираючись на документи, спростовує одну із легенд, пов'язаних з життям Петра Франка – буцімто він мусив ледь не втечею рятуватись з СРСР. Насправді ж у липні 1936 р. він поїхав із сім'єю до Львова у відпустку, але візи на повернення до Харкова не отримав, тобто радянські власті, фактично, заборонили йому повертатись (С. 157). Ще одним цікавим моментом є спроби НКВС завербувати Петра Франка.

Хоч у 1936 р. Петрові Франку вдалося вирватись із радянського «раю», але за три роки цей «рай» сам постукав у двері його львівської оселі. Заклучна частина книги – дія VII – присвячена періоду «перших Сівітів». Ставлення більшості української галицької інтелігенції до приходу радянської влади найкраще характеризують слова, які приписують Станіславу Людкевичу: «Нас визволили, і нема на то ради...». Радянській владі потрібні

були відомі, авторитетні постаті, які б відігравали суто декоративну роль. І Петро Франко – син відомого письменника – чи не найкраще надавався для цього. Він був обраний до Народних Зборів Західної України, і в складі делегації цих зборів їздив до Києва та Москви. За визначенням Н. Тихолоз, «...участь Петра Франка в Народних Зборах Західної України внесла суттєві корективи в його життя і статус» (С. 205). У грудні 1939 р. він стає деканом товарознавчого факультету Українського державного інституту радянської торгівлі, а в січні наступного року – ще й директором Літературно-меморіального музею Івана Франка у Львові. Публіцистичні праці Петра Франка, написані в цей період, «наскрузь пронизані фразеологією соціалізму і славослів'ям на честь приходу радянської влади» (С. 206). Водночас він фактично стає фундатором музейного франкознавства – і в цій царині заслуги Петра Франка важко переоцінити. Цей аспект діяльності знайшов гідне відображення в рецензованій монографії.

Останній трагічний розділ монографії має назву «Ексо́д». Так як в античній трагедії актор сходить зі сцени, так і Петро Франко залишив її назавжди за трагічних і не до кінця з'ясованих обставин. Прискіпливо аналізуючи документальні свідчення та спогади, дослідниця відтворює найбільш ймовірний перебіг останніх днів життя героя своєї монографії на початку німецько-радянської війни – «евакуацію» зі Львова, рівнозначну арештові, засудження до «вищої міри покарання» й страту. Ані точна дата останньої, ані місце поховання Петра Франка не відомі...

Підсумовуючи загальне враження від монографії, слід відзначити майстерне поєднання академічної глибини дослідження, широти використаної джерельної бази з чудовою мовою й стилем. Безперечно, робота Наталі Тихолоз є вагомим досягненням сучасної української історичної біографістики. Значення її виходить далеко за межі літературознавства та «цивільної» історії. Упевнені, що монографія «Петро Франко: Формула долі» збагатить історіографічну базу воєнно-історичних досліджень, присвячених Першій світовій та польсько-українській війнам.

Використані посилання

- Тихолоз Н. 2010. Згасла свічка Андрія Франка. *Дзвін*, № 8, С. 113 – 121.
- Тихолоз Н. 2011. У пошуках утраченого раю (Любов і туга Анни Франківни). *Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Франкознавство*, вип. 55, с. 169 – 194.
- Тихолоз Н. 2015. Профілі і маски Тараса Франка. *Франко Т. Вибране: У 2-х томах*. Івано-Франківськ, т. 1, с. 9 – 54.
- Харук А. 2009. *Крила України: Військово-повітряні сили України, 1917 – 1920 рр.* Київ, 96 с.

References

- Haruk A. 2009. *Wings of Ukraine: Air Force of Ukraine, 1917-1920*. Kyiv, 96 p.
- Tykholog N. 2010. Andriy Franko's candle went out. *Bell*, №8, pp. 113-121.
- Tykholog N. 2011. In search of the lost paradise (Love and longing of Anna Frankivna). *Bulletin of Lviv University. The series is philological. Franko Studies*, vol. 55, pp. 169-194.
- Tykholog N. 2015. Profiles and masks of Taras Franko. *Franko T. Selected: In 2 volumes*. Ivano-Frankivsk, vol. 1, pp. 9-54.